

Van Houttes *Brugge* ten deel valt - en uiteraard de sociaal-economische geschiedenis. Het caput over de bestaansmiddelen is een zeer leesbare samenvatting van het wat weerbarstige derde gedeelte van schrijvers bekende proefschrift over *Stadsfinanciën en stadseconomie* uit 1961, enigszins uitgebreid met gegevens over de rondom de stad gelegen heerlijkheden, met nieuwe tabellen en grafieken en, als vriendelijk gebaar tegenover 'de massa' der lezers, wat meer anekdotisch materiaal. Ook in zijn andere hoofdstukken en paragrafen vermijdt Van Uytven een droog verhaal en vervalt hij nergens - zoals sommigen van zijn geleerde mede-auteurs - in opsommingen. Eigenlijk is het jammer dat het stadsbestuur van Leuven hem niet heeft overgehaald het gehele historische verleden zelf te analyseren. Bij een versnippering van krachten is de kans groot dat bepaalde onderwerpen onderbedeeld raken. In dit boek is dat mijns inziens het geval met de universiteit, die wel meermalen genoemd wordt in verband met economische en juridische privileges, haar nauwe relaties met het kapittel van St. Pieter, haar invloed op de boekdrukkunst, maar niet systematisch is behandeld. De wijnbouw komt er wat dit aangaat beter af dan de kweek van veel voortreffelijk intellect.

J.A. Kossmann-Putto

M. Boone, M. Dumon en B. Reusens, *Immobiëlenmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent 1483-1503* (Standen en Landen, LXXVIII; Kortrijk-Heule: UGA, 1981, 285 blz. en 5 buitentekst kaarten, BF 1.345,—).

Sinds 1967 is een meer specifieke sociale geschiedenis in de Zuidnederlandse historiografie in opgang. Aanleunend bij de sociologie en de statistiek wil zij ondermeer de sociale structuren en gelaagdheden beschrijven en analyseren. De jongste jaren werd daarbij veel en nuttig werk verzet door een aantal Gentse historici, met name door een werkgroep rond W. Prevenier. Onderhavig boek is het resultaat van de samensmelting van de enquêtes van drie van zijn medewerkers. Een eerste deel gaat bij wijze van inleiding uitvoerig in op de welbekende sociaal-economische en politieke crisis van de late vijftiende eeuw en brengt daarbij heel wat sprekende gegevens over Gent, speciaal over de financiële nood aldaar, aan het licht.

Deel II zoekt 'Wegen tot reconstructie van sociale stratificaties'. Een eerste benadering gaat uit van de transacties van huizen te Gent, zoals de schepenen van de Keure ze hebben geregistreerd. Om tot de reële huiswaarden te komen werden ook de erop rustende renten in rekening gebracht. Het aantal verhandelde huizen beliep voor de periode 1483-1493 2.969, voor de jaren 1493-1503 1.979. In de eerste periode werden vooral dure huizen verhandeld, in de tweede periode eerder goedkopere woningen. De tegenstelling zou te maken hebben met de vloed van immigranten, nadien van emigranten te Gent. Een opmerkelijke vaststelling is dat een meester-ambachtsman ongeveer vijfentwintig jaar moest werken om in staat te zijn de verkoopprijs van een doorsnee huis bij elkaar te krijgen en dat een ongeschoold dagloner daarvoor meer dan zestig jaar zou moeten werken. Ook de rentenverkoop verschilt in beide perioden: 3.266.646 Vl.gr. kapitaalinvestering in 1483-1493 tegen 1.804.759 Vl.gr. in 1493-1503. Het laatste decennium vertoont duidelijke tekenen van een reprise, ondermeer door het verschijnen van renteaflissingen.

Een totaal andere benadering van de sociale stratificatie biedt het hoofdstuk over de beschikbare fiscale gegevens, zoals de verplichte lening van 1492 (Ondertussen volledig uitge-

RECENSIES

geven in de *Handelingen Koninklijke commissie voor geschiedenis*, CXLVII (1981) 247-305) en het zogenaamde *conestable bouc*, een rekening van een rechtstreekse belasting in 1493 in enkele buitenwijken van de stad. Bijzonder nieuw is de poging een brug te slaan tussen de fiscale gegevens en de aanduidingen die een steekproef in de 'staten van goed' (een beschrijving van de nalatenschappen door de schepenen van gedele) opleverde. Opvallend is hoe ca. 1492 het jaarlijkse aantal van deze staten gevoelig is verminderd. Van de 112 staten uit de jaren 1493-1496 kon slechts de helft van de erflaters in de fiscale lijsten uit de jaren 1490-1494 met zekerheid worden geïdentificeerd. De beschouwingen die aan de staten van goed en hun vergelijking met de fiscale lijsten zijn gewijd getuigen van kritische zin en helder inzicht en zouden bij gelijksoortige enquêtes nooit meer mogen worden vergeten. Een bewering als 'dat in een crisisperiode de immobiliënmarkt niet alleen in volume inkrimpt maar tevens tot een jachtterrein wordt voor een uiterst minieme groep van de bevolking (5 a 7% van het totaal)' (155) lijkt ons onvoldoende bewezen, en ten dele in tegenspraak met het cijfermateriaal. In werkelijkheid is de immobiliënmarkt zeer uitgebreid bij het begin van de crisis. De vraag was groot door de toestroom van vluchtelingen van het platteland en het aanbod was eveneens vrij beduidend door de vele noodgedwongen verkopen en de vele sterfgevallen. De nood aan geld was waarschijnlijk ook verantwoordelijk voor de vele rentenverkopen. Na 1490/1491 stort de markt voor huizen en renten echter in. De jaren 1492/1493 - 1494/1495 vormen het absolute dieptepunt, dat toch duidelijk valt na de vrede van Cadzand (29 juli 1492) die aan de binnenlandse onrust een einde maakte en na de wapenstilstand (1489) en de vrede (1493) met Frankrijk. Zoals de fysiek zwakken door de honger- of pestepidemieën voortijdig worden weggemaaid zodat bij het einde van de crisis de mortaliteit onnatuurlijk laag is, zo zijn klaarblijkelijk veel transacties van huizen en renten door de crisis versneld zodat na de beproeving er veel minder of geen verkopen wegens geldnood of erfenisregelingen moeten geschieden. Ook deze voorstelling is natuurlijk niet meer dan een blinde gissing. Misschien moeten wij de oplossing eerder zoeken in de reactie van de beleggers op de monetaire politiek, die in deze jaren zo bewogen is. Merkwaardig genoeg hebben de auteurs geen poging in die zin ondernomen.

Deel III beschrijft de topografische repartitie van de welstand te Gent op grond van al de benutte bronnen. Een van de belangrijke vaststellingen hierbij is de hoge waarde van de bedrijfsgebouwen, zodat men kan aannemen dat daarin een voorname factor voor de tendens naar erfelijkheid van vele beroepen ligt. Het onderscheid tussen herbergen en brouwerijen dat wordt aangebracht, hebben de auteurs wel uit de bronnen overgenomen, maar zij hadden eraan moeten denken dat de meeste herbergen ook brouwerijen waren en omgekeerd. Nu komen zij tot de paradoxale vaststelling dat er te Gent meer brouwerijen dan herbergen zijn en dat de herbergen meer waard zijn dan brouwerijen! Spitsvondige statistische bewerkingen leiden de auteurs ertoe duidelijk sociaal gedifferentieerde wijken te omschrijven.

Deel IV bestudeert 'de financiële gedragingen als spiegel van de sociale verhoudingen'. Opvallend is de sterke plaats die de clerus en weduwen op de immobiliën- en rentenmarkt bekleden. Zij verkopen vooral huizen en kopen renten. De vertegenwoordigers van de voedingssector zijn ook goed vertegenwoordigd. Zij kopen veel huizen en verkopen veel renten. Dit laatste (volgens de auteurs ook het eerste, vergelijk 211!) wijst op een nood aan contanten. De invalshoeken waaruit de auteurs de bronnen benaderen, de nieuwe soorten bronnen, de voorbeeldige en voorzichtige wijze van interpretatie ervan en de verhelderende en verrijkende conclusies maken dit boek tot een model voor verder onderzoek. Het ware wel aangewezen dat in de toekomst bij de bewerking de haast automatische en blinde

tienjaarlijkse schijven werden verlaten, voor meer bij de feiten en de conjunctuur aansluitende perioden.

R. van Uytven

W. Kohl, E. Persoons en A.G. Weiier, ed., *Monasticon Windeshemense*, III, *Niederlande*, bewerkt door A.G. Weiler en N. Geirnaert (Archief- en bibliotheekwezen in België, Extranummer XVI; Brussel, 1980, 657 blz.).

Het *Monasticon Windeshemense* nadert zijn voltooiing met een bewonderenswaardige snelheid. Na de bijdragen betreffende de kloosters in België (1976) en 'het Duitse taalgebied' (1977), verscheen alweer vier jaar geleden een derde lijvig boekdeel van dit repertorium, gewijd aan de mannen- en vrouwenkloosters van de Windesheimer congregatie in Nederland. Een vierde deel, met het register, zal de reeks eerlang afsluiten.

Het is wellicht nuttig even te herinneren aan de oorspronkelijke doelstellingen van dit initiatief, ontplooid in het kader van de reeks extranummers van 'Archief- en bibliotheekwezen in België', die ook in verband met andere religieuze orden (Heilig Graf, Arrouaise, Broeders van het Gemene Leven) voortreffelijk werk pleegt af te leveren. De opzet was een herwerking van J.G.R. Acquoy's *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (Utrecht, 1875-1880), vooral dan van het derde deel, dat de afzonderlijke kloosterinstellingen behandelde; het hoeft geen betoog dat de historische arbeid rond deze congregatie gedurende de laatste honderd jaar uiterst vruchtbaar is geweest, onder andere door de ontdekking en uitgave van nieuw bronnenmateriaal. In dit repertorium biedt men, per instelling, een overzicht van bronnen en literatuur, gegevens betreffende het geestesleven (bibliotheek en scriptorium, bewaarde handschriften, kopiïsten, verluchters, boekbinders, auteurs, onderwijs) en invloed op andere kloostergemeenschappen (dochterstichtingen, hervormingen), evenals lijsten van kloosteroversten, waarbij de traditionele historische uiteenzetting principieel beknopt werd gehouden.

De samenstelling van dit deel lag in handen van een team verbonden aan het Instituut voor middeleeuwse geschiedenis van de Katholieke Universiteit Nijmegen, rond A.G. Weiler, met eindredactie door N. Geirnaert. De auteurs hebben slechts minieme wijzigingen aangebracht aan het vooropgesteld programma. De rubriek 'geestesleven' is - terecht - nog uitvoeriger dan in de vorige delen, door inhoudsopgave van de bewaarde handschriften en vermelding van de desbetreffende literatuur, waarbij onder andere geput werd uit het materiaal verzameld door de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta (Leiden), al is deze bedoeling niet systematisch doorgevoerd. Natuurlijk leidde de speciale situatie van de Noordnederlandse kloosters, met name hun nagenoeg volledige verdwijning op het einde van de zestiende eeuw, tot een gebrekkige overlevering en verspreiding van archief en bibliotheek, wat zijn neerslag vindt in de hier verzamelde gegevens. De samenstellers hebben zich op dit vlak bijzondere inspanningen getroost, maar zijn niet altijd tot bevredigende resultaten gekomen (zo is de referentie naar 'New York, Public Library' op bladzijde 29 wel wat lakoniek). De volgende kloosterinstellingen worden hier behandeld: de mannenkloosters Agnietenberg bij Zwolle, Albergen (Sint-Antonius), Amersfoort (Mariënhof). Amsterdam en Heiloo (Sint-Jan Evangelist), Anjum, Arnhem (Mariëndaal), Bergum (Sint-Nikolaas), Beverwijk (Sion), Bredevoort (Schaer), Eemstein (Sint-Salvator), Eindhoven, later Weert (Mariënhage), Haarlem (Onze-Lieve-Vrouw Visitatie), Haske (Rozenaal), Leiden (Sint-Hiëronymusdal), Leiderdorp (Engelendal), Ludingakerk, Naarden